

Bognár Péter: *A régi magyar párrímköltészet német vonatkozásai*

Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2016 (Információtörténeti Műhely), 110 l.

„Megújult az információkezelés. [...] Még adatbázisokkal is kísérletezgettek” – az idézet Bognár Péter kötetének fülszövegéből való. Az információs forradalom, amelyre hivatkozik, nem a jelenkoré, hanem jóval korábbi: a reneszánszé. A párhuzamba állítás nem véletlen, kísérletezgetés helyett azonban korunkban már digitális versrepertóriumok értő használatán alapuló kutatási eredményekről beszélhetünk. Jelen kötet ennek remek példája, az Információtörténeti Műhely sorozatának negyedik füzete. Utóbbiból következik a szemléleti, metodológiai kötődés, az az „információtörténeti szemüveg”, amely a kötet egészét meghatározza.

A régi magyar párrímköltészet német vonatkozásai a régi magyar versek egy jól elhatárolt, zárt korpuszát vizsgálja, tételesen azokat a 16. század végéig keletkezett magyar nyelvű verseket, amelyek metrikai szempontból atipikusak, és eddig a korszak verselési gyakorlatától eltérőnek, rokontalannak vélték őket (7). Ezt a rejtélyes és kínzó társtalanságot igyekszik Bognár vizsgálata feloldani, és talál is rokonokat. Az eddigi kutatásokkal és szövegkiadásokkal ellentétben areális vizsgálatot végez, és tizenkét, a középkori és humanista latin formakultúrából nehezen vagy egyáltalán nem levezethető, javarészt világi verset (ill. szövegcsoportot) vet össze a korszak német nyelvű költészetének mintáival. Az egymás mellé állítás relevanciáját maga a fülszöveg is tisztán leírja: „Megszületett a népnyelvű olvasóközönség – pontosabban a magyar népnyelvű olvasóközönség, mert a királyság német nyelvű alattvalói e téren megelőzték a magyarokat. Hatottak is rájuk.” A módszerrel és a hipotézissel – majd a hipotézis eredményes bizonyításával így a könyv nemcsak saját tárgyára hívja fel a figyelmet, hanem arra is, hogy nagyon is indokolt a latin forrásokkal szemben általában mellőzött, a korszakban a magyar nyelvű irodalmat körülvevő egyéb népnyelvű szövegek és források bevonása a régi magyar irodalom vizsgálatába. Az egyre bővülő – és az ideális kutatási jövőképekben egyre jobban összekapcsolódó – digitális repertóriumok egyrészt éppen ezért elengedhetetlenül fontosak, másrészt egyenesen kínálják a lehetőséget a komparatív szempontú vizsgálatokra.

Bognár Péter az RPHA 16. század végéig érő korpuszának 1521 verséből jelen esetben csak a párrímesként megjelöltekre koncentrál. A 79 szöveget metrikai szempontok szerint két csoportra bontja. Egyik – a nagyobb – azokat a műveket foglalja magába, amelyek illeszkednek „a korszak verselési gyakorlatába (tehát éneklésre szánt, szótagszámláló, nyolc szótag felett jellemzően metszettel tagolt, szintaktikailag zárt sorokból építkező, izostrófikus verseket tartalmaz)” (7). A másik csoportban azonban

nem figyelhető meg ilyen egységesség, és míg az előzőek a középlatin egyházi, illetve a humanista költészet hagyományából vezethetőek le, addig e másik esetben közös jellemzőként említhető a tendenciaszerű párrím, a strófikusság hiánya és az, hogy feltehetően nem éneklésre, hanem „olvasásra, felmondásra” szánták őket (7). A könyv bevezetése problémacentrikusan és pontosan definiálja a vizsgált anyagot, és belehelyezkedik a régi magyar vers poétikáját kutató diskurzusba. Hipotézise, miszerint a régi magyar párrímköltészetet írásbeliségbe ágyazott jelenségként érdemes vizsgálni, Vadai István a párrímet a szóbeliséghez és az archaikusabb formaisághoz kötő megközelítésével szemben hoz fel meggyőző érveket (8–9). A kötet célja saját megvallása szerint annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy „a régi magyar versanyag felől nézve szokatlan metrikai – és olykor műfaji – paraméterekkel rendelkező, párrímes vagy párrímes tendenciájú szövegek metrikai és műfaji szempontból mutatnak-e hasonlóságot a korabeli német irodalom hasonló megszokásaival” (9).

A könyv rendszerezett, jól átlátható szerkezetű; erősen érezhető a struktúra varázsa, a szövegen végigvonuló öntudatos hármasszerkezet. A tizenkét elemzett szöveget három, műnemek szerinti nagyobb fejezet (1. Líra, 2. Dráma, 3. Epika) tárgyalja, majd ezeken belül visszatérően a következő három gondolati egység szerint zajlik az elemzés: előbb az adott vers műfaji-metrikai bemutatását olvashatjuk, majd a vers elemzése következik, ezután jön az összevetés a kapcsolódási pontokat nyújtó német szöveggel. A felépítés következetes, a rövid fejezetek jól követhető gondolatmeneteket takarnak, attól függetlenül, hogy a legalsó szintű fejezetbeosztás megléte vagy éppen elhagyása látszólag összezavaróan hathat. Ugyan terjedelmi arányok és az alfejezetekre (műfajokra) bontás a líra fejezetét (15–59) erősítik – a dráma 5 oldalban, az epika 15 oldalban szerepel –, a vizsgált anyag természetéből adódóan azonban ez teljesen érthető.

Az összevetés Andreas Heusler német verstörténetíró meghatározó munkájából indul ki (mindemellett az újabb szakirodalom eredményeit is tekintetbe veszi). Heusler munkája a 9–16. század német párrímköltészetét veszi alapul, a párrímes verseket pedig szótagszámlálás alapján különíti el. A szótagszám-különbségek ellenére a német párrímköltészet darabjainak közös jellemzője, hogy a versek metrikai és szintaktikai szerkezete független egymástól; történeti, funkcionális és metrikai értelemben is az antik időmértékes verseléshez kötődnek, annak Opitz előtti visszaadási kísérletei (13–14). Bognár kötetének fő részét az összevetésre épülő rövid esettanulmányok, elemzések adják, amelyek mozaikszerűen, argumentumként épülnek egymáshoz. Bognár a gúnyversköltésztől kezdve az epigrammákon keresztül a verses legendáig különféle műfajokat tárgyal, bizonyítékként annak, hogy a német nyelvű irodalmi mintákkal való kapcsolat nem csupán elszigetelt, egy-egy műre koncentrálni lehetséges. Nemcsak párverseket talál, hanem egyes esetekben egész műfajcsoportokat jelöl rokoníthatónak: így illeszti például a *Szabács viadalát* (RPHA 245) a német nyelvű történeti népének, történeti eseménydal hagyományához (73), a *Segesvári töredéket* (RPHA 1098) tematikailag és metrikailag is a korai német drámai irodalomhoz (65),

a *Katalin legendát* (RPHA 609) a legendanovella, legendaregényhez (82), a néhány fennmaradt magyar nyelvű, ám magyar anyagtól idegen verses (köz)mondást és a négy párrímes, felező nyolcas sorokból álló verses *Regula iurist* (RPHA 901) a spruchköltészetéhez (37), a *Hunyadi-epitáfiumot* (RPHA 112) a német Holtzwardt antik időmértéket visszaadó versforma-imitációjához (59). Az első magyar nyelvű pasquillusként ismert *Végyvári vitézek gúnyversét* (RPHA 3215) a német anyanyelvű Heltai *Az asszonyok, tudom haragusznak* (RPHA 117) című szövegével veti össze: e két vers egyaránt nehezen illeszthető a magyar hagyományba, a német nyelvű gúnyversköltészet, amely a magyar királyság területén is ismert volt, ám ezekhez hasonló metrikai megoldásokkal élt (23). A csízióköltészet *Nagynyedi kódex*hez és *Peer-kódex*hez köthető két verséről (RPHA 3041 és RPHA 761) Horváth Cyrill nyomán kimondja, hogy metrikailag (metszettel nem tagolt, jellemzően nyolc szótagos sorok, párrím) a *Steyrer Kalender* hasonló német szövegeinek pontos magyar megfelelői. A kolozsvári *Cisio* nyomokban párrímes prognosztikonjáról (RPHA 465) megállapítja, hogy Johannes Regiomontanus kalendáriumának 1474-es, nürnbergi kiadásában szereplő *Vom waren lauff des Mondes* német szöveg fordítása (31). Pesti Gábor verselésének mintáját pedig viszonylag hosszabban tárgyalva Brant *Das Narrenschiff* című verseskötetének poétikai modelljéhez hasonlítja, ezzel Pesti Gábort a magyar nyelvű epigrammaköltészet formakultúráját megteremteni próbáló humanista költőként mutatja be (54). Kutatásának eredménye összefoglalva, hogy: „a klerikus [...] – és esetleg humanista [...] – alapozottságú régi magyar vers-termés mindhárom műnemet lefedő tizenkét, az anyag nagyobb részétől formai és olykor műfaji szempontból is különböző, gyakran meglepően korai (*Csiziók, Regula iuris*, Pesti Gábor versei, *Szabács viadala, Katalin legenda*), jórészt világi jellegű (a két gúnyvers, *Csiziók, Prognosztikon, Regula iuris*, Pesti Gábor versei, *Hunyadi-epitáfium, Szabács viadala*), nem éneklésre, hanem olvasásra, felmondásra szánt, nem strófikus, legalább tendenciáját tekintve párrímes szövege a késő középkori, kora újkori német költészet metrikai és műfaji megszokásai felől nézve elég jól értelmezhető” (83).

Mindezt alapos metrikai elemzéssel és bőséges – magyar, frühneuhochdeutsch és latin – szövegmutatványokkal végzi el, amelyek többnyire nemcsak a bizonyításra alkalmasak, de még szórakoztatóak is. A tipográfia és a kiemelések pedig sokban segítik az értelmezést, jól követhetővé teszik a számszerűsített, képletcentrikus elemzéseket is. A szerző hipotézisének bizonyításakor nem rejti el azonban azt sem, hogy a két párrímes hagyomány között különbségek is találhatók, miszerint a magyar versekben a sormetszet tendenciaszerűen megjelenik, a sorok szótagszám szerkezete pedig esetenként „nem adatolható” a német hagyományból (86). A kötet nem kerül a szakirodalom kritikus és reflektált használatát, fő hipotézise és bizonyítása mellett mintegy mellékesen vagy épp a lábjegyzetekben felhívja a figyelmet az eddigi kiadások esetleges (filológiai) pontatlanságaira (28, 55). Bognár elemzése jó példája annak, hogy miként valósítható meg a (többek közt az RPHA-ban) fellelhető adatok kapcsolása,

értelmezése és az ezekből levonható lényeglátó következtetés; és felveti a további areális poétikai vizsgálatok létjogosultságát.

Bár nem tartozik szorosan a kötet tudományos eredményeinek bemutatásához, de fontosnak tartom megemlíteni jelen könyv (és az Információtörténeti Műhely más füzeteinek) szerzői jogi kategóriáját. A copyright ez esetben ugyanis valóban jogot ad ahhoz, amit a neve mutat: a szöveg másolásához. A füzetek (a sorozaton belül egyedül a *Gerézdi Rabán Emlékkonferencia* kötete tartozik más, a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! licencének hatálya alá) a GNU General Public License-t alkalmazzák, amely azt jelenti, hogy a szöveg egészében vagy részében másolható, terjeszthető, amennyiben nem választják el a jogvédelmet jelző címleírástól. Éppen ezért *A régi magyar párrímköltészet német vonatkozásai* digitális formában is több helyen (ingyenesen) elérhető – ez pedig a tudományos eredmények megosztása és a kutatói diskurzus szempontjából is előremutató.

Markó Anita